

LISZTÓCZKY LÁSZLÓ

*Arany és kék szavakkal**Dsida Jenő Mária-élménye*

Dsida Jenő rövidre szabott pályája végén, amikor már – ezt maga is tudta – megállás nélkül és visszafordíthatatlanul Kharón ladikján ült, *Tükör előtt* címmel számvetést készített életéről, földidzte legszebb és legszomorúbb emlékeit. Az önéletrajzi ciklus *A pántos kapukon túl* című versében ilyen férfias nyíltsággal és határozottsággal vallotta meg feltétel és kétely nélküli ragaszkodását egyházához és hitéhez:

*Zarándok lettem és hívő keresztény.
Kedves virágom: zsenge barkaág.
Hiszem, hogy Krisztus és a szent kereszt: tény
és rajta kívül minden hiúság.*

Egész lényét és költészetét átható vallási élményét, a római katolikus egyház iránti szeretetét és hűségét a családi házból hozta magával. Szülei buzgó keresztények voltak, akik gyermekeiket szigorú vallásos nevelésben részesítették. Ez megnyilatkozott a templomi szertartások rendszeres látogatásában, a vasárnaponként elmaradhatatlanul megismétlődő szentmisehallgatásokban, a hívők számára előírt szentségek felvételében, a közös szentgyónásokban és szentáldozásokban. Családi életüket és szokásaikat is az egyház tanításaihoz és vallási szükségleteikhez igazították, el nem mulasztották például a napszakokhoz és a közös étkezésekhez fűződő imákat.

Számos tanújelét adták Mária iránti szeretetüknek. Különös tisztelet fűzte őket a lourdes-i Szűzanyához. A rózsafüzér a legkedvesebb imáik közé tartozott. Májust, a tavasz és a virágok hónapját évről évre Szűz Máriának szentelték, minden alkalommal részt vettek a templomi ájtatosságokon. A *Lorétói litánia* nemcsak vallási áhítatával, hanem költői szépségével is megragadta Dsida Jenő fantáziáját.

Lelkesen bekapcsolódtak az egyház karitatív tevékenységébe. Az édesapa, Dsida Aladár – a *Katolikus Élet* 1924. április 6-ai számában megjelent híradás szerint – tagja volt a Katolikus Charitas 60 fős választmányának. Az édesanya, csengeri Tóth Margit belépett a ferencesek harmadik, világi rendjébe.

Tovább mélyítette és gazdagította vallási életüket, hogy az 1920-as évek közepén baráti kapcsolat jött létre köztük és egy Olasz Péter nevű jezsuita szerzetes között.

Olasz Péter egyik irányítója és tevékeny résztvevője volt a Trianon után megújult erővel kibontakozó, a magyar kisebbség megmaradását is szolgáló erdélyi római katolikus vallási mozgalmaknak. Nagyváradon született 1895-ben, s ott is halt meg 1952-ben. 1910-ben lépett be a jezsuita rendbe. 1924-ben rendfőnöke utasítására az anyaországból – a kalocsai jezsuita gimnáziumból – Erdélybe helyezte át székhelyét, hogy az ottani kis létszámú jezsuita közösség talpon maradását, az elárvult erdélyi magyarság – mindenekelőtt a római katolikus ifjúság – lelki gondozását szolgálja. Szerzteágazó tevékenysége központjává Dsida Jenő szülővárosát, Szatmárnémetit jelölték ki.

A Dsida családdal kialakult szoros kapcsolatának egy könyv a legérdekesebb és legbeszédesebb dokumentuma. 1926-ban Szatmárnémetiben *A mai férfi életútja* címmel tanulmánykötete

jelent meg, melynek tizennégy fejezete közül kettőt – a két leginkább világi tárgyút és a legkevésbé szerzetes tollára valót – Dsida Aladár írt. Az elsőnek *A párbaj* a címe, s szerzőjét két – a téma által időszerűvé avatott – ranggal ruhazza föl: „volt császári és királyi kapitány, okleveles vívómester”. A költő neveltetését, kibontakozó világképét illetően még fontosabb a másik írás, *A keresztény családi élet*. Az egyszerű, szabatos stílusban megfogalmazott, jól megszerkesztett és gazdag példaanyaggal illusztrált fejtegetés betekintést nyújt a Dsida család mindennapjaiba, legbensőbb titkaiba s általában a korabeli keresztény családok életébe. Dsida Jenő szülei a benne rögzített erkölcsi normákhoz igazították gyermekeik vallásos nevelését. A jó keresztény férfiú „családi tűzhelyén – olvashatjuk például az utolsó bekezdésben – sohasem alszik ki az istenfélelem és az isteni szeretet szent tüze, melyet a naponkénti imádság, a vasárnap megszentelése és a szentségek felvétele által éleszt és táplál”. A keresztény családi élet legfőbb mintájának és mércéjének a Szent Családot tekinti. Szent József, Szűz Mária és a kis Jézus nyújt példát a szegénység méltóságteljes elviseléséhez is: a nélkülözések közepette „a család gondoljon a Szent Családra, amelynek tagjai nagyon is szűkös viszonyok közt éltek, s mégis a legboldogabb emberek voltak a világon”.

A szemtanúk, a beavatottak tájékozottságával számolt be Olasz Péternek a szatmári ifjúságra és Dsida Jenőre gyakorolt hatásáról Pakocs Károly, a jeles költő és elbeszélő, aki azokban az években püspöki titkárként ott gyakorolta papi hivatását. Ő természetesen személyesen ismerte mindkettőjüket, a püspökségen maga is többször vendégül látta s már neves lírikusként (első verseskönyve Szatmárnémetiben jelent meg 1919-ben) tanácsokkal látta el a költői pálya küszöbén álló Dsidát. Emlékeit 1956. szeptember 17-én többek között így idézte föl Gömöri Györgynek: „Az ifjúság lelki vezetője (nem hittanára) abban az időben P. Olasz Péter jezsuita volt, aki a gimnáziumhoz közel levő püspöki konviktusnak tanulmányi felügyelője és a diákifjúsági Mária-kongregáció vezetője volt. Eredeti, bár nem mindenben szerencsés módszerével, tolsztojánus elveivel igen nagy befolyást gyakorolt az ifjúságra. Dsida Jenőre is. A fiúk állandóan P. Olasz körül zsbongtak, aki kétségtelenül széles körű tudásával, főképpen a természettudományok terén való tanultságával és beszéderejével lekötötte őket.”

Szatmárnémetibe érkezésétől az 1920-as évek végéig Olasz Péter töltötte be Dsida Jenő mellett a lelki tanácsadó, a gyóntatóatyja szerepét. A „diák-ifjúsági Mária-kongregáció vezetője”-ként hatékonyan – szülein kívül talán a leghatékonyabban – ösztönözte és formálta a pályakezdő költő Mária iránti szeretetét is. Ifjú barátja bizonyára többször kézbe vette és föllapozta például a korabeli erdélyi Mária-kultusz egyik értékes és fontos dokumentumát, *A Mária-kongregáció kézikönyvét*, mely 1925-ben jelent meg Kolozsvárt a jezsuita páter szerkesztésében.

Kapcsolatuk nem szakadt meg 1925 szeptembere, Dsida Jenő Kolozsvárra költözése, az I. Ferdinánd Tudományegyetem jogi fakultására történt beiratkozása után sem, ahová egy év elteltével a szülők is követték súlyos szívbetegségben szenvedő gyermeküket. Olasz Péter egyengetni próbálta pártfogoltja költői érvényesülését is. Dsida az idő tájt egyik legjobb barátjával, Bányai (eredeti és akkor használt nevén: Baumgarten) Lászlóval közös verseskötet kiadását tervezte. Ez ügyben a páter levelezést folytatott a berlini Magyar Intézet lektorával, Farkas Gyulával, aki egy magyar nyelvű kiadó vezetőjeként számos – elsősorban határon túli szerzők által írt – könyv megjelenését támogatta. A *Jóbarát* című, 1925 és 1928 között Kolozsvárt megjelent keresztény ifjúsági lap, melynek Olasz Péter társszerkesztője volt, Dsida hat istenes versét közölte. Közülük egyet a folyóirat 1925. november 15-én rendezett kolozsvári műsoros délutánján is fölolvassott.

Olasz Péter ajánlására és közvetítésével került Dsida Abafájára báró Huszár László családjához, ahol – hogy szülei anyagi gondjain enyhítsen – 1928 októberétől 1929 júliusáig házitánítóként dolgozott.

Abafájáról hazaküldött leveleiben engedelmes gyermekként rendre beszámolt vallási életéről. Ezek arról tanúskodnak, hogy az Istenhez való viszony életének központi, minden érzését, gondolatát és cselekedetét átható élményévé vált. A legtöbbször Dicsértessék a Jézus Krisztus!-sal köszönt el öveitől. A levelek Szűz Mária iránti tiszteletét is dokumentálják. 1929. január 4-én például ezt írta: „Ma fedeztem fel, hogy szép lourdes-i Mária-kép is van a kápolnában.” Ehhez kapcsolódik a január 14-én kelt levél egyik mondata: „Sokat imádkozom, a lourdes-i képet ma már soron kívül felkerestem...” Március 4-én Marosvásárhelyről hazaérkezve tudósított arról, hogy előző nap fél tizenkettőkor meghallgatta a szentmisét a barátok templomában, mely „mintha csak a kolozsvári ferencesrendi templom lenne miniatűrben”, s most megint visszatér a régi kerékvágásba, újra imádkozza például a rózsafüzért. Március 12-én azzal büszkélkedik, hogy vacsora után „hosszú szentség látogatást” végzett. Május 18-án írt levelében többek között ezeket olvashatjuk: „úgy érzem, hogy az Isten tenyerén élek és akaratótól függök... Imádkozom sokat.”

Az idézett gyermek- és ifjúkori élmények és ösztönzések meghatározták s végigkísérték Dsida Jenő egész alkotói pályáját. Ezek avatták a XX. század egyik legnagyobb és legeredetibb hangú magyar szakrális költőjévé, s mélyítették el Mária iránti tiszteletét is.

* * *

Mária alakja először *Az utolsó litánia* című, 1925-ben keletkezett költeményében bukant föl, melyet a májusi Mária-ájtatosságok, a *Lorétói litániák* élménye ihletett. Soraiból a búcsúzás rezignált hangulata árad: a költő utoljára még fölkeresi a templomot, hogy elköszönjön Május Királynőjétől, s még egyszer elimádkozza a *Lorétói litániát*.

Az indító és a záró rész a májusi templomi áhítatok elmúlásának, a lélek kiüresedésének szomorú hangulatát idézi, ezzel mintegy keretbe foglalva az ünnepi díszbe öltözött templom és a Mária-ájtatosság érzékletes leírását. Szemléletes _képet fest az ünnepi szertartás körülményeiről és kellékeiről, melyre bizonyára gondos, áldott asszonyi kezek díszítették föl a templomot. A misztikus, magasba emelő atmoszférához hangot az orgona bűgása, illatot a tömjénfüst és a jázmincsokrok, fényt az ablakokon át beragogyó nap, a lobogó gyertyák és égő villanyszemek, színt a fehér arcú Mária-szobor és a fehér selymű oltárterítő szolgált. A fehér, melyben a spektrum valamennyi színe egyesül, a paradicsom még töretlen ártatlanságának és a megvilágosodott ember végcéljának, a paradicsomi állapot újbóli elérésének a szimbóluma, a megdicsőülés, a dicsőség, a mennyei út, a tisztaság és az igazság jelképe.

A templomi hangulat pontos, hiteles bemutatása után a költő a *Lorétói litánia* legszebb metaforáival fordul a Szűzanyához. A párbeszédés könyörgő ima hatását fokozzák a párhuzam és a halmozás régi eredetű, a varázsigék mágikus monotonijára emlékeztető, a finnugor ősköltészetre, a *Kalevalára* is visszavezethető kifejezőeszközei. Ez a részlet a vers legpatetikusabb és legfontosabb – a címadás révén is külön hangsúlyt kapott – egysége, jelképes centruma, mely a mű egészének a stílusát alakítja:

*Olyan szomorú; elmúlik a május
és múltba bal az orgonabűgás
és üressé lesz sok-sok délutánom.*

*Tömjén-füstösen ragyog be a nap
a fehér-arcu, néma Máriára,
gyertyák lobognak, villanyszemek égnek
és jázmin-csokrok esőzik a szírmot
a fehér-selymű oltárterítőre.*

*Nézek a finom templomködön át
a fehércsík, néma Máriára
és elmondom Neki
a legutolsó szép litániát!*

*Titkos értelmű rózsza,
Könyörögj érettünk!
Dávid királynak tornya,
Könyörögj érettünk!
Elefántcsont-torony,
Könyörögj érettünk!
Mária aranyház,
Könyörögj érettünk!...
Úgy sajnálom, hogy elmúlik a május
és múltba hal az orgonabúgás
és úgy sajnálom
a permetező jácmin-szirmokat
meg az utolsó szép litániát!*

*Szétfoszlik, mint egy tavasz-éji álom
és üressé lesz minden délutánom.*

* * *

A szintén 1925-ben keletkezett *Angelus* a Szűzanya életének egyik legszebb, legfelelőbb pillanatát idézi. Azt a pillanatot, amikor angyal szállt le Hozzá a földre, köszöntötte Őt, és beavatta az isteni titokba, a Szeplőtelen Fogantatás misztériumába. Mária szelíden válaszolt az angyal szavaira, alázatos lélekkel teljesítette az Úr akaratát.

Lukács evangéliuma így örökítette meg Mária és az angyal találkozását: „...az Isten elküldte Gábor angyalt Galilea Názáret nevű városába egy szűzhöz, aki egy Dávid házából való férfinak, Józsefnek volt a jegyese, és Máriának hívták. Az angyal belépett hozzá, és megszólította: »Üdvözlégy kegyelemmel teljes! Veled van az Úr! Aldottabb vagy minden asszonynál.« E szavak hallatára Mária meghökkent, és gondolkozni kezdett rajta, miféle köszöntés ez. Az angyal így folytatta: »Ne félj, Mária! Kegyelmet találtál Istennél. Gyermeket fogsz, fiút szülsz, és Jézusnak fogod elnevezni. Fiad nagy lesz, és a Magasságbeli Fiának fogják hívni. Az Úr Isten neki adja atyjának, Dávidnak trónját, és uralkodni fog Jákob házán örökké, s országának nem lesz vége.« Mária megkérdezte az angyalt: »Hogyan válik ez valóra, amikor férfit nem ismerek?« Az angyal ezt válaszolta: »A Szentlélek száll rád, s a Magasságbeli ereje borít be árnyékával. Ezért a születendő Szentet is az Isten Fiának fogják hívni. Lásd, rokonod, Erzsébet is fogant öregségében, s már a hatodik hónapban van, noha meddőnek mondták. Mert Istennél semmi sem lehetetlen.« Mária így válaszolt: »Az Úr szolgálója vagyok, teljesedjenek hát be rajtam szavaid.« Erre az angyal eltávozott.»

Ez az újszövetségi epizód ihlette az *Angelust*. Sorai patetikus hangon, ujjongó, kamaszos lelkesedéssel magasztalják Mária Isten által megszabott küldetésének értelmét és szépségét. Jézus, akit testébe fogadott, és a szíve alatt hordozott, a világosságot, a reményt, a derűt, a boldogságot hozta a világba.

Dsida Jenő a mű megírásának esztendejében érettségizett a szatmárnémeti római katolikus gimnáziumban. A verset feltehetően valamelyik iskolai ünnepség vagy diáktalálkozó

ihlette, egyik patetikus hangú részlete ugyanis a diákélet szépségét és vidámságát emlegeti, melyet gyönyörű jelzők sorával is nyomatékosít és ünnepi hangulatúvá fokoz:

*Angelus Domini
nuntiavit Mariae.
S pár alázatos szóval
elvégeztetett,
hogy ragyogjon fel a fény a föld felett!
Pár csendes szóval elvégeztetett,
hogy ne szülessék ember,
ki bízó szemmel égre nézni nem mer!*

*Hogy oszoljon az ősi ködös átok
és legyenek a földön
lobogó hajú,
ujjongó szavú,
kacagó dalú
kékszemű diákok!...*

*A földre tüzes Nap-szem nevetett;
Angelus Domini
nuntiavit Mariae –
és Alleluja: elvégeztetett!*

Az idézett alkotás a kereszténységet elsősorban az öröm vallásának tekinti. Jézus egyházának ezt az adottságát és rendeltetését talán Ravasz László jellemezte a legszebben: „A keresztyénség az öröm vallása, az evangélium örömhír, Isten örömszerző Isten, mert Atya. Éppen azért lett a keresztyénség, azért ragyogott fel a betlehemi csillag, mert Isten nem nézhette a földön az örömtelenséget, mert úgy érezte, hogy dicsőségét örvendő, befelé mosolygó emberek arcán tudja legteltesebben feltündököltetni. Innen van, hogy a keresztyénség örömeivel kezdődik a betlehemi éjszakán; innen van, hogy a Golgota nagy csendessége isteni szünjel a kitörni készülő húsvéti ujjongás bevezetésére; innen van, hogy Jézus sohasem mondta: sírjátok, aggódjatok, gyötrődjete, hanem unos-untalan egyet ismételtetett: ne féljete! Bízatek, örüljete!”

Ez a gondolat a „poeta angelicus” egész életművét áthatja. Ő a magyar költészet Assisi Szent Ference, aki az életöröm képességét – a *Naphimnusz* költőjéhez hasonlóan – Isten ajándékának, a Hozzá vezető út lépcsőfokának tekintette.

* * *

Utolsó vacsora című verse 1928-ban jelent meg a *Pásztortűz* hasábjain. Ez az alkotás a Fájdalmas Anya képét rajzolja meg, Mária szenvedéseinek állít emléket. Az ő szemével láttatja a nagycsütörtök esti vacsora bibliai epizódját, az Emberfia elárultatását és annak látomászerűen bemutatott következményeit, a Megváltó életének utolsó stációit. Drámai hatást kelt a fiktív „párbeszéd”, mely a külső és a belső történések, a külvilág eseményei és a Mária lelkében, képzeletében lezajló folyamatok között bomlik ki. A gyermekéért a távolban is aggódó és ösztöneivel mindent előre megérző édesanya növekvő szorongással reagál az egyre fenyegetőbbé váló külső körülményekre, átéli a szenvedéstörténet minden mozzanatát, a tragédia teljes kibontakozását:

*Kezében megtörik az ostya.
Az arca ólomszürke már:
(Szétzilált ágyán Mária töpreng:
Merre jár, jaj, merre jár?)*

*Júdás éjsötét szemébe
kapzsi vágyak karvalya ül ki.
(Mária sóhajt csöndesen:
Fájdalmas áldás Jézust szülni.)*

*– Bizony mondom, az Atyához megyek,
mielőtt a Vigasztalót hoznám. –
(Mária susogva fohászkozik:
Vezérelj haza hozzám!)*

*Fáklyások lopóznak a hegyre,
az olajfák furcsán összesubognak...
(Mária egyedül sírdogál:
Mi lesz holnap?)*

*Hirtelen búgó szélvihar hördül,
a Cedron morajlón febrilem –
(Mária belesikolt az éjbe:
Meghal, meghal a fiam!)*

Csökkenti a vers értékét az egységes esztétikai átformaltság törvényének következtlen megvalósulása: a külső körülmények leírása szervesen váltakozik a Mária-monológokkal. A külső és a belső ábrázolás összehangolatlanságát jelzi, hogy a Szűzanya magatartását bemutató harmadik és negyedik sort zárójel választja el a strófák első két sorától. A szerkezetet kissé körülményessé, vontatottá teszi az is, hogy a költő először a saját szavaival beszél el Mária reakcióit, majd meg is szólaltatja őt.

Az egy év múlva, 1929-ben keletkezett *Nagycsütörtökön* szerkezete közeli rokonságot mutat az *Utolsó vacsora* szerkezetével. Ez is Jézus szenvedéstörténetét választja témájául, de nem Máriával, hanem magával az áldozattal láttatja az eseményeket. Ebben is montázsszerű párhuzamossággal követik egymást a külső és a belső ábrázolás mozzanatai. Ugyanakkor itt is föltűnik az előző versben tapasztalt következetlenség: a környezetrajz minden átmenet nélkül, szeszélyesen, szervesen vált át a Krisztus-monológokba. A versbeszéd drámaibbá, dinamikusabbá válik azáltal, hogy a költő a saját szavaival már nem jellemzi, csupán megszólaltatja lírai hőst, s következetesebben hangolja össze és állítja párhuzamba a természetben, a Megváltó ellen szervezkedő emberek között és a Krisztus lelkében zajló folyamatokat. Elmaradnak a zárójelek is.

A külső és a belső ábrázolás montázsszerű váltakozásának és összehangolásának ötlete visszatér az 1933-ban megjelent kötet, a *Nagycsütörtök* címadó versében is. Ebben már tökéletes, szerves és harmonikus a kapcsolat az odakint és a lírai hős érzelmvilágában lejátszódó események, Rónay György szavát idézve: a külső körülmények változásaira felelő „ideg-jelentések” között.

Az eltérő eredmény – mutatott rá Kabán Annamária és Mózes Huba – a vershelyzet átalakulásával, a lírai hős személyével is összefügg. A két korábbi versben a költő még kí-

vül állt az eseményeken, az elsőben Máriát, a másodikban Krisztust avatta lírai hőssé, s megelégedett a bibliai helyszín és történet valóság-hű bemutatásával. A harmadikban érvényét veszti a távolságtartó attitűd, az igék egyes szám első személyűre változnak, maga a költő válik – Krisztus arca mögé bújva – a vers hőisévé, aki ugyanazt a magányt, félelmet és szorongást éli át a székelykocsárdi váróteremben, amelyet Jézus élt át a Getszemáni kertben.

Az *Utolsó vacsora* önértékén túl költői kísérletnek, ujjgyakorlatnak is tekinthető tehát, mely a *Nagycsütörtökön* közvetítésével Dsida Jenő egyik legismertebb remekművének, a *Nagycsütörtöknek* a megszületéséhez vezetett. A három alkotás közül a költő egyedül ezt válogatta be új kötetébe, és fontosságát, jelentőségét azzal is hangsúlyozta, hogy a gyűjtemény címadó versének szemelte ki. Mindez betekintést nyújt abba is, hogy kötetét milyen szigorú mérce szerint állította össze.

* * *

1929-ben egy kertben álló, magányos, eső áztatta Mária-szobor ösztönözte versírásra Dsidát. A múlt idő és a mostoha körülmények miatt megkopott, szétmálló, az emberek szeme elől egy kertben elrejtett szobor látványa a megváltás műve iránt megnyilatkozó közönyt és hálátlanságot jelképezi számára. Azt a közönyt és hálátlanságot, amelyet Jézus sorsában is tetten ért. Egyik legnépszerűbb költeménye, a *Nagycsütörtök* például a Getszemáni kertben imádkozó és verejtékező Megváltó magányát és gyöttrődését fejezi ki, akinek a közelében alszanak a legkedvesebb tanítványok is. Még megrendítőbb és szorongatóbb látomás bomlik ki a *Messze látok* című versben, amelyben Jézus hívei és tanítványai „meghitten társalognak valahol”, s az Üdvözítő „vértajtékos” testét „a keresztfán felejtik”. Hasonló magány jutott osztályrészül a *Mária* című vers lírai hőisének is:

*Mária-szobor áll a kertben.
Mossa, fűröszi őszi eső.
A felburjánzott gaz se takarja be,
a lassu, hideg csöpppek
végigfolynak megfakult szemén,
repedt arcán, orrbegyén, lekopott
állán. Elhagyatott az emberek között,
akiknek Krisztust hozott a világra.*

A vers első olvasásra is nyers, megformálatlan, a prózai közlésmóddal közeli rokonságot mutató szövegnek hat, mely csaknem teljesen adós marad az érzéki megjelenítés esztétikai követelményével. Maga a költő is érezte ezt, nem tette közzé, emlékeztetőnek, vázlatnak, később megformálandó ötletnek, verscsíranak tekintette. Ezt igazolja, hogy három év múlva, 1932-ben *Mária szobra a kertben* címmel újrírta, az 1929-ben följegyzett „nyersanyagot” áttemelte az esztétikum szférájába, a költészet – a strófászerkezet, a stilisztikai alakzatok, a szóképek, a rím, a ritmus – érzéki közegébe.

Nyugtalan hangulatot árasztanak az első két sor rövid mondatai. A következő sorokban a mondatok megnyújtásával, ritmusváltással, a többenél egy szótaggal hosszabb harmadik sorok ritmusdiszsonanciájával érzékelteti az esőcseppek és az azokból keletkező, a Mária-szobor mélyedéseiben, repedéseiben, kitéremkedéseiben folydogáló erecskék hol gyorsuló, hol lassuló mozgását. Az utolsó strófában a két párhuzamos szerkesztésű, azonos szótagszámú, a szóismétlés által is affektívú formált, ellentétbe állított mondat nyomatékosítja Mária magányát és elhagyatottságát:

*A kertben áll.
Bús. Széteső.*

*Belepi burján,
mossa eső.*

*A szitáló
lassú cseppek
orrabegyeről
lecsepegnek.*

*Az embereknek
Krisztust adott.
Az emberek közt
elhagyatott.*

* * *

1934-ben keletkezett Dsida Jenő legszebb máriás verse, valamennyi között az egyetlen remekmű, az *Arany és kék szavakkal*. Az itt elemzett alkotások közül egyedül ezt válogatta be *Angyalok citeráján* című posztumusz kötetébe. Mintha a többit csupán azért írta volna, hogy ez a gyöngyszem is megszülethessen. Intonációja egy kódexmásoló, miniatúrafestő öreg középkori barát alakját kelti életre, aki maradék földi életét Mária felmagasztalására áldozza: az előtte tornyosuló könyvhalom nagybetűibe „Madonnát fest örökké / arannyal s égi kékkel”.

Címe színesztéziára nyújt releváns példát, Rimbaud egyik megjegyzését illusztrálja, hogy a modern költészet legfőbb és legjellemzőbb újítása az érzékek összezavarása, például a színes hallás. Az arany és a kék a régi Mária-ábrázolások uralkodó színeire utal. Az arany a mennyei boldogság és tökéletesség, a kék – az égbolt színe – pedig a szellemi dolgok szimbóluma. A Mária-ikonok arany háttérben kék palástba öltöztetik a Szűzanyát, akit költőien „kék lilium”-nak is szoktak nevezni.

A vers a középkor hangulatát, vallási áhítatát, aszketikus életeszményét, a gótika magasba ívelő, ég felé mutató vágyait idézi. Ehhez illeszkednek a XIII. század közepén–második felében keletkezett *Ómagyar Mária-siralom* reminiscenciái: külsőre ez a költemény is osztatlan; föl-fölszendülő rímei, hangsúlyos verselésű, kétütemű hatos vagy hetes sorai az első magyar vers rímelésével, kétütemű, rövid, de kötetlen szótagszámú soraival mutatnak rokonságot; befejezésében annak gyönyörű motívumai idéződnek. Mindkét alkotás szerkesztésmódja litániaszerű, sűrűn bukkannak föl bennük paralelizmusok, melyek növekvő expresszivitással és affektivitással töltik meg a szavakat.

Az Arany és kék szavakkal így kibomló mágikus szuggesztivitását tovább fokozza, hogy az egész vers egyetlen hasonlatot kibontó, többszörösen összetett mondat, mely huszonnyolc sorból, tizenegy tagmondatból áll. A nagy számban előforduló, domináns stíluselemmé formálódó jelzők is az ünnepi hangulat, a szakrális áhítat megteremtésében funkcionálnak.

A kötőszóval kezdődő, tizenhat sorból és hét tagmondatból álló hasonlító módhatározói mellékmondat alkotja az első szerkezeti egységet, mely elhelyezéséből adódóan várakozást, érdeklődést kelt. Ez rajzolja meg a Máriáért rajongó középkori barát portréját, aki a legfőbb franciskánus értékeket testesíti meg: az egyszerűséget, a szegénységet és az aláztatos szívű engedelmisséget. „A földi vágy sarát” már rég lemosta magáról, tekintetét nem a földre, hanem az égre szegezi.

Nem véletlen, hogy épp egy ferences szerzetest mutat be a költő, hiszen a kortársak tanúsága szerint – édesanyja példáját követve – ő is belépett a ferencesek harmadik, világi rendjébe. A Spectator álnéven elhíresült erdélyi újságíró, Krenner Miklós jegyezte föl – aki gyászszertartásán beszédet is mondott –, hogy „halotti inge alatt ferences skapuláréval temették”. A megfeszített Fiát sirató – az *Ómagyar Mária-síralomban* is fölidézett – Istenanya passiójeleneteivel is főként ferences kódexekben találkozhatunk.

A tizenkét sorból, négy tagmondatból álló második részben – a főmondatban – a költő azt a vágyát fogalmazza meg, hogy ő is mindhalálig a középkori barát áhítatával és alázatával szeretné dicsőíteni és megörökíteni Szerelmét. A vers szerkezete a fokozás elvére épül: ebben a szerkezeti egységben és különösen a befejező sorokban látványosan megszaporodnak a bravúrosabbnál bravúrosabb kifejezőeszközök. Gyönyörű metaforák sora tűnik föl. Közöttük az „elszáradó” ujj és a „romló” faág azonosításán alapuló hasonlat a legexpresszívabb, amely a testi elmúlást a természet törvénye, rendje szerint valónak minősíti.

Nemcsak az isteni igazságszolgáltatásban és az örök élet igéiben bízó keresztény ember bölcsessége nyilatkozik meg ebben a párhuzamban. Dsida Jenő veleszületett, súlyos, gyógyíthatatlan szívbetegségben szenvedett, szívközelből ismerte az emberlét eredendő tragikumát, a halált, amely egész lényébe, minden idegsejtjébe beivódott. Széppé varázsolta hát a szörnyűt, hogy könnyebben tudjon szembenézni vele: költészetében kifogyhatatlan gazdagságban és változatosságban fordulnak elő halál-eufemizmusok. Számukat az *Arany és kék szavakkal* az egyik legemlékezetesebbel gyarapítja: számára – és persze minden keresztény ember számára – a halál „a béke isteni öle”, ahová a megfáradt vándor lehajthatja a fejét. Dsida esetében nemcsak szellemi, hanem fizikai értelemben is igaz volt Szent Ágoston szép és fölemelő gondolata: zaklatott ritmusban dobogó szíve csak a „Mindenható, fölséges és jóságos Úr” ölében, Jézus szívében tudott megnyugodni.

Az utolsó sor a magyar irodalom régmúltjába vezet vissza, az *Ómagyar Mária-síralom* legszebb versszakának legszebb metaforáit idézi („Világ világa, / Virágnak virága!” – „világ legszebb Virága”). Hatását tovább növeli a háromszor ismétlődő tiszta rím (drága – ága – virága) és a mesteri alliteráció (világ – Virága).

Dsida Jenőt Assisi Szent Ferenc-i lényegességélmény és megragadottság jellemezte. Szenvedélyesen hitt az egyszerű, nemes és tiszta érzelmek boldogító erejében, a lét mítoszi fényt sugárzó méltóságában. Istent nem természet- és emberfölötti lényként képzelte el, a világ pompájában és gazdagságában a Teremtő képmását, az isteni létezés tökéletességét fedezte föl. Minden vágyában és pillanatában Istennel és Istenben élt. Egyik méltatója szerint ég és föld között lebegő örök gyermek volt, aki rendelkezett a valóság átlényegítésének, transzcendens síkra helyezésének mágikus képességével. Tökéletes harmóniába olvasztotta a földet és az eget, a köznapit és a fenségest. Észrevétlen természetességgel szökkent át újra és újra a székelycsárdi váróteremből az Olajfák hegyére, s a körülötte alvó utasokban az Üdvözítő legbizalmasabb tanítványait ismerte föl (*Nagycsütörtök*). Álombéli menyegzőjén „Krisztus ül az asztalfőn”, akinek az „arca szép, sugárzó, szereti a víg poétát: / máskülönben nem tette volna érte ilyen hosszú sétát” (*Kánai menyegző*). Krisztust látta meg az egyszerű, kötelességtudó, alázatos szívű, szegény, piszkos utcaseprőben, ki sepri „a föld szennyeit”, s „világ bűnét” elveszi (*Az utcaseprő*). Ejjelenként szobájában „angyalok motoztak”, és takarója alatt „meg-megcsiklandozták” (*Jám-bor beszéd magamról*). A *Miért borultak le az angyalok Viola előtt* pajzán hősnőjét egy jótette jutalmául angyalok serege emeli a magasba, viszi a városba, melynek valamennyi harangja az ő dicsőségét zengi.

Az *Arany és kék szavakkal* című versében is ilyen természetes és magától értetődő ott-honiasággal emelkedik éteri magasságokba, s égi Szerelmét egyszerre magasztalja a lovagi költők, a minnesängerek rajongó hangvételével és a középkori barát szakrális gesztusaival.

Nagyon is emberi, e világi vágyak fejeződnek ki a vers csúcspontján, amely mintegy a szerelem végső beteljesedését foglalja szavakba, a lelki Szerelem képeit a testi szerelem képeivel olvasztja össze. Az imént elemzett motívum, a „béke isteni öle” az előbb elemzettől eltérő jelentést is hordoz: legszebb vágyaink csak a halál után teljesülnek, amikor a föld megfáradt vándora céljához ér, az égi Szerelem birodalmába jut, s a szerelmi intimitás legmagasztosabb élményében részesül, fejét a béke isteni ölébe hajtja. Ezt a hangulatot erősíti a gyöngéd, becéző megszólítás is, mely a második szerkezeti egységen végigvonuló szerelmi extázist a végső amplitúdóig fokozza, s egyszerre idézi az *Omagyar Mária-siralom* és a virágénekek szavait, metaforáit. Alig észrevehető, tovább nem finomítható eufemizmussal a testi és a lelki, a földi és az égi szerelmet elválaszthatatlan egységbe foglaló *Ad Deum, qui laetificat iuventutem meam* motívumvilága idéződik ebben a verszárlatban:

*Miképen boltíves,
pókhálós vén terem
zugában álmodó
középkori barát,
ki lemosdotta rég
a földi vágy sarát
s már félig fent lebeg
a tiszta étheren,
ül roppant asztalánál,
mely könyvekkel teli
s a nagybetűk közébe
kis képcskéket ékel,
Madonnát fest örökké
arannyal s égi kékkel,
mígnem szelíd mosollyal
lelkét kileheli, –
úgy szeretnék én is
lámpásom esteli,
halvány fénye mellett
megörökíteni, drága
arany és kék szavakkal
csak Téged festeni,
míg ujjam el nem szárad,
mint romló fának ága
s le nem lankad fejem
a béke isteni
ölébe, én Szerelmem,
világ legszebb Virága.*

Első olvasásra úgy tűnik, hogy a rímek a rendszerteremtés szándéka és igénye nélkül csendülnek össze a versben. Kabán Annamária vette észre, hogy _a tervszerűtlenség látszata mögött a legköthetőbb versforma, a szonett rímképlete érhető tetten. A költemény ritmusa és szerkezete is a szonettformát involválja. Bár a költő által megalkotott íráskép a mérvadó, a rövid sorokat párosával összevonva a szonett klasszikus írásképét is létrehozhatjuk. Ezáltal valamennyi rímtelen sor eltűnik, a sorvégi rímek pedig a szonett rímelési rendjéhez igazodnak (*abba / cddc / cec / ece*):

*Miképen boltíves, pókbálós vén terem
 zugában álmodó középkori barát,
 ki lemosdotta rég a földi vágy sarát
 s már félig fent lebeg a tiszta étheren,*

*ül roppant asztalánál, mely könyvekkel teli
 s a nagybetűk közébe kis képecskéket ékel,
 Madonnát fest örökké arannyal s égi kézzel,
 míg nem szelid mosollyal lelkét kilebéli, –*

*úgy szeretnék én is lámpásom esteli,
 halvány fénye mellett megörökíteni, drága
 arany és kék szavakkal csak Téged festeni,*

*míg ujjam el nem szárad, mint romló fának ága
 s le nem lankad fejem a béke isteni
 ölébe, én Szerelmem, világ legszebb Virága.*

Az idézett sor- és strófatagolás feltehetően a költemény megszületésének egyik stádiumát, talán eredeti formáját rekonstruálja. A hagyományos szonettforma „megváltoztatása – állapítja meg Kabán Annamária – többletjelentést hordoz”. Az így megteremtett „íráskép a gótika égre törő, csúcsíves stílusát idézi, s egyben az *Ómagyar Mária-siralom* kódexbeli írásképét is”.

Ez az átformálás is azoknak a kifejezőeszközöknek a számát gyarapítja, amelyek a verset – Kabán Annamária szavaival – „a költő istenszerelmét megfogalmazó adorációvá” avatják, a Szűzanya iránti szeretetét esztétikumná lényegítik.

* * *

Fülep Lajos szerint a művészi alkotás megszületésének indítóoka lehet a megörökítés vágya, a sóvárgás a felmagasztalt álomkép után, annak szemlélni, megörökíteni akarása.

Ez a vágy öltött formát Dsida Jenő itt idézett és elemzett verseiben is.